

WOJCIECH MUSZAŁSKI

FORMY I ZAKRES ODPOWIEDZIALNOŚCI DYREKTORA PRZEDSIĘBIORSTWA PAŃSTWOWEGO

Stanowisko dyrektora przedsiębiorstwa państwowego jest stanowiskiem o pierwszorzędnym znaczeniu dla gospodarki narodowej. Dyrektorowi przedsiębiorstwa powierza się do dyspozycji mienie państwowe i upoważnia się go do dysponowania nieraz ogromnymi środkami finansowymi. „Działanie prawne dyrektora przedsiębiorstwa podjęte przez niego w charakterze organu przedsiębiorstwa jest działaniem samego przedsiębiorstwa i skutki prawne tego działania wiążą przedsiębiorstwo”¹. Ważne jest zatem określenie i możliwie ściśle sprecyzowanie zakresu jego odpowiedzialności. Odpowiedzialność ta różni się od odpowiedzialności pozostałych pracowników⁷ przedsiębiorstwa, a to ze względu na specjalny charakter stanowiska dyrektora, będącego organem osoby prawnej, jakim jest przedsiębiorstwo państwowe.

„Powołanie” na stanowisko dyrektora przedsiębiorstwa państwowego w trybie art. 14 dekretu z dnia 26 X 1950 r. o przedsiębiorstwach państwowych (Dz. U. nr 49, poz. 439), dokonane przez właściwego ministra lub prezydium rady narodowej, nie jest równoznaczne z „mianowaniem”, zawiązującym stosunek służbowy pracownika państwowego. Tego rodzaju stosunek pracy nie jest przeto wyłączony spod działania rozporządzenia z dnia 16 III 1928 r. o umowie o pracę pracowników umysłowych”².

Fakt „powołania” dyrektora nie zmienia postaci rzeczy, że dyrektor pozostaje pracownikiem przedsiębiorstwa i w razie ewentualnego sporu dopuszczalna jest droga postępowania sądowego, a legitymowanym biernie jest przedsiębiorstwo³.

¹ SN z dnia 26 VII 1956 r., nr 2 CR 585/55, PZS 1957, nr 8—9, s. 88.

² SN z dnia 16 II 1954 r., nr 1 C 2055/53, PZS 1954, nr 7, s. 57.

³ SN z dnia 28 V 1954 r., nr II CO 25/54, PZS 1956, nr 7, s. 56.

FORMY ODPOWIEDZIALNOŚCI

Dyrektor przedsiębiorstwa państwowego w związku z wykonywaniem swego stanowiska ponosi odpowiedzialność służbową, karną i cywilną.

ODPOWIEDZIALNOŚĆ SŁUŻBOWA

W myśl powyższego dyrektor przedsiębiorstwa państwowego nie będąc pracownikiem państwowym w rozumieniu przepisów o państwowej służbie cywilnej nie ponosi odpowiedzialności dyscyplinarnej przewidzianej pragmatyką służbową oraz nie podlega orzecznictwu władz dyscyplinarnych określonych tymi przepisami. W związku z pełnioną funkcją ponosi tylko odpowiedzialność służbową podobną do tej, jaką ponoszą i inni pracownicy⁴.

Dyrektor odpowiedzialny jest za należyte wykonywanie swej funkcji wobec przełożonego, tj. władzy, która go na to stanowisko powołała. Władzą tą jest minister w stosunku do przedsiębiorstw przemysłu kluczowego, a prezydium rady narodowej w stosunku do odpowiednich przedsiębiorstw przemysłu terenowego. Bezpośrednim przełożonym dyrektora przedsiębiorstwa jest dyrektor właściwego zjednoczenia.

Sankcjami służbowymi, zgodnie z obowiązującymi przepisami prawnymi, są wytknięcie i zwolnienie ze skutkiem natychmiastowym. Oprócz tego rodzaju sankcji służbowych sensu stricto przełożony rozporządza także innymi sankcjami, polegającymi na nieprzyznaniu dyrektorowi takich korzyści, jakie mógłby otrzymać wywiązując się należycie z podjętych przez siebie obowiązków, np. pominięcie przy przyznawaniu nagród, podwyżek wynagrodzenia, czy też na odwołaniu ze stanowiska za uprzednim wypowiedzeniem. Tego rodzaju sankcją jest zwłaszcza nieprzyznanie premii.

Możność pozbawienia premii przewidują regulaminy premiowania, stanowiące załączniki do układów zbiorowych pracy, na skutek niespełnienia przez dyrektora określonych warunków dla jej przyznania. Regulaminy premiowania z reguły przewidują również możliwość pozbawienia premii i z „innych” bliżej nie określonych w regulaminie powodów, nadając premii częściowo charakter uznaniowy oraz pewnego ro-

⁴ R. Garlicki, *Odpowiedzialność za nieprzestrzeganie przepisów i zasad w zakresie bhp*, PZS 1954, nr 7, s. 25, oraz tegoż *Odpowiedzialność służbowa pracowników za niewykonywanie obowiązków w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy*, PZS 1954, nr 8—9, s. 38; J. Kurcysz, *Uwagi o odpowiedzialności służbowej pracowników jednostek gospodarki uspołecznionej*, PUG 1962, nr 1, s. 7; Cz. Przymusiński, *Odpowiedzialność „organizacyjna” pracowników przedsiębiorstw uspołecznionych*, PUG 1962, nr 1, s. 12.

dzaju kary dyscyplinarnej. Jednakże i w takich przypadkach premia nie jest pozostawiona wyłącznemu uznaniu przełożonego, a do sądu należy ocena okoliczności uzasadniających pozbawienie premii, przy czym ciężar dowodu w takiej sprawie spoczywa na przełożonym⁵. Wstrzymanie przyznania premii do czasu spełnienia przez dyrektora określonego warunku stanowi formę pozbawienia go premii; po upływie terminu, w którym miał być spełniony żądany warunek, dyrektor traci prawo do jej otrzymania.

Kara wytknięcia znajduje swoją podstawę w zasadach ogólnych. Każdy bowiem przełożony ma prawo zwracania uwagi i wytykania błędów swemu podwładnemu. Forma wytknięcia jest pozostawiona do uznania przełożonego, można jej dokonać ustnie lub na piśmie.

Najsurowszą sankcją jest odwołanie ze skutkiem natychmiastowym. Ze względu na to, że stosunek pracy dyrektora jest regulowany przepisami prawa pracy, mają wtedy zastosowanie postanowienia dekretu z dnia 18 I 1956 r. o ograniczeniu dopuszczalności rozwiązywania umów o pracę bez wypowiedzenia oraz o zabezpieczeniu ciągłości pracy (Dz. U. nr 2, poz. 11). Odwołanie ze stanowiska zgodnie z art. 7 ust. 4 tego dekretu następuje bez konieczności porozumienia z organami związku zawodowego.

Odwołanie ze stanowiska jest równoznaczne ze zwolnieniem z pracy, jednakże zwalnianemu dyrektorowi może zostać zaproponowana dalsza praca na innym stanowisku w tym samym przedsiębiorstwie, jeśli nie stoją temu na przeszkodzie inne ważne względy. Wtedy jednak jest to już nowa umowa o pracę, aczkolwiek z zachowaniem uprawnień wynikających z ciągłości pracy w danym przedsiębiorstwie.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 25 XII 1959 r.⁶ zmienia jednak dotychczasowe orzecznictwo w tej mierze i wprowadza w pewnych przypadkach, np. w czasie choroby dyrektora, możliwość odwołania go ze stanowiska bez rozwiązywania umowy o pracę ze skutkiem natychmiastowym. Wprowadza rozróżnienie między sprawowaniem funkcji dyrektora a umową o pracę. W tym ujęciu „funkcja dyrektora” ma jak gdyby charakter pełnomocnictwa, które może być w każdym czasie odwołane bez konieczności rozwiązywania umowy o pracę. Można również określić, że powyższa uchwała upatruje w „powołaniu” i „odwołaniu” dyrektora przedsiębiorstwa charakteru aktu administracyjnego, jakim jest „mia-

⁵ SN z dnia 4 IV 1956 r., nr 2 CR 58/56, PZS 1957, nr 7, s. 55, podobnie SW we Wrocławiu z dnia 6 X 1959 r., nr CR III 2078/58, PUG 1960, nr 1, s. 23.

⁶ SN z dnia 25 XII 1959 r., nr 1 CO 39/59, OSN 1960, nr 4, poz. 91, oraz glosa: J. Szczerski, *Przegląd Orzecznictwa SN w sprawach ze stosunku pracy, III. Odwołanie dyrektora przedsiębiorstwa państwowego*, PiP 1961, nr 12, s. 991.

⁵ Ruch Prawniczy

nowanie" zgodnie z przepisami o państwowej służbie cywilnej lub innymi pragmatykami służbowymi. Charakter tego rodzaju sankcji służbowej i jej skutków nie jest więc obecnie wyjaśniony ostatecznie i wzbudza uzasadnione wątpliwości, podnoszone przez glosatorów tej uchwały.

Ponadto obowiązujące układy zbiorowe pracy lub regulaminy mogą przewidywać inne szczególne sankcje służbowe.

Dla stosowania sankcji wzorowanych na karach dyscyplinarnych stosowanych w służbie cywilnej lub też takich instytucji związanych z postępowaniem dyscyplinarnym, jak zawieszenie w pełnieniu obowiązków, brak jest odpowiedniego uzasadnienia.

ODPOWIEDZIALNOŚĆ KARNA

Dyrektorzy przedsiębiorstw państwowych zgodnie z postanowieniami dekretu o przedsiębiorstwach państwowych są urzędnikami w myśl art. 292 k.k., jako osoby wykonujące zlecone czynności w zakresie zarządu państwowego, a mianowicie w zakresie zarządu gospodarczego⁷. Jako funkcjonariusze przedsiębiorstw państwowych ponoszą oni również odpowiedzialność za przestępstwa urzędnicze na mocy art. 46 m.k.k., ponieważ „przepis art. 292 k.k. rozciągnął odpowiedzialność karną na osoby, które nie są urzędnikami sensu stricto, a jeszcze bardziej zakres tej odpowiedzialności rozszerzył art. 46 m.k.k.”⁸.

Dyrektor przedsiębiorstwa odpowiada więc karnie za popełnienie przestępstw urzędniczych, jak sprzedajność, ujawnienie tajemnicy czy poświadczenie nieprawdy oraz zgodnie z art. 291 k.k. ponosi zwiększoną odpowiedzialność za jakiegokolwiek przestępstwo, którego dopuścił się podczas urzędowania lub w związku z urzędowaniem.

Dla bytu tego rodzaju przestępstw urzędniczych, poza art. 286, konieczne jest popełnienie określonego przepisem czynu, który kwalifikuje się jako przestępny. Czyn taki jednak nie jest ściśle powiązany z funkcją dyrektora i odpowiedzialnością za należyte jej wykonywanie, lecz stanowi samoistne przestępstwo. Odpowiedzialność karną za nienależyte sprawowanie funkcji dyrektora określa natomiast art. 286 k.k.⁹. Ustanawia on odpowiedzialność za przekroczenie władzy lub nienależyte wykonywanie obowiązków ze szkodą dla interesu publicznego lub prywatnego. Przestępstwo to, zgodnie z § 3, można popełnić również

⁷ Zasady odpowiedzialności karnej dyrektorów potwierdza np. J. Potępa w głosie do wyroku SN z dnia 10 IV 1958 r., nr 1 K 719/57, PiP 1959, nr 8—9, s. 490.

⁸ SN z dnia 18 X 1957 r., nr 4 K 102/57, PUSiZS 1959, nr 1, s. 63.

⁹ E. Szwedek, *O właściwe ramy odpowiedzialności kierowników przedsiębiorstw uspołecznionych*, PUG 1956, nr 1, s. 428, oraz Z. Łukaszewicz, *Odpowiedzialność karna za naruszenie przepisów i zasad bezpieczeństwa i higieny pracy*, PZS 1954, nr 7, s. 28.

nieumyślnie. Artykuł 286 k.k. stanowi wzmocnienie karne odpowiedzialności dyscyplinarnej za nienależyte wykonywanie zadań dyrektora. Zgodnie z zasadami odpowiedzialności dyscyplinarnej, nie precyzuje on bliżej żadnego czynu, który uważa za przestępny. Stanowi jedynie, że przestępstwem jest nienależyte wykonywanie zadań ze szkodą dla społeczeństwa. Nienależyte wykonywanie zadań może polegać albo na przekroczeniu uprawnień albo na niedopełnieniu obowiązków. Warunkiem zaś popełnienia tego przestępstwa jest działanie ze szkodą dla społeczeństwa. Szkada dla społeczeństwa powstaje zarówno wtedy, gdy zostaje naruszony interes publiczny, jak i indywidualny w uzasadnionych granicach. Określenie przekroczenia władzy w przypadku należytego określenia kompetencji dyrektora przedsiębiorstwa nie nasuwa poważniejszych trudności; pojawiają się one natomiast w określeniu, na czym polega niedopełnienie obowiązków ze względu na towarzyszące okoliczności, które w każdym przypadku będą inne, wymagające bardzo indywidualnej i fachowej oceny opierającej się w odniesieniu do stanowiska dyrektora przedsiębiorstwa na dużym doświadczeniu życiowym i praktycznej znajomości w zakresie zarządzania gospodarczego. Największe jednak trudności łączą się z określeniem szkodliwości działania. Określenie szkodliwości wymaga wypośrodkowania jak najślusniejszego rozwiązania między nieraz sprzecznym interesem społecznym i indywidualnym. Niezależnie od tego osąd szkodliwości działania jest zmienny w czasie, w szczególności w szybkim tempie życia gospodarczego. Podstawową jednak trudnością w określeniu szkodliwości działania dyrektorów przedsiębiorstw jest ryzyko przedsięwzięć gospodarczych, które jest z nimi nieodzownie związane. Trudność ta jest powiększona przez fakt, że ryzyko jest zawsze połączone z ewentualnym powstaniem strat majątkowych, które w przedsiębiorstwie w przeciwieństwie do organów administracyjnych są łatwo wymierne.

Dla bytu przestępstwa z art. 286 k.k. nie jest konieczne powstanie skutku niedopełnienia obowiązku, aczkolwiek ma ono istotne znaczenie dla oceny szkodliwości czynu i wymiaru kary¹⁰, a wystarczy sama możliwość zaistnienia szkody¹¹.

Na trudności związane ze stosowaniem art. 286 k.k. w stosunku do pracowników państwowych jednostek gospodarczych, a więc w szczególności przedsiębiorstw państwowych wskazuje H. Popławski¹². Sfor-

¹⁰ SN z dnia 11 VI 1958 r., nr 3 K 1126/57, PUSiZS 1959, nr 6, s. 57.

¹¹ SN z dnia 6 II 1953 r., nr C 648/52, PiP 1953, nr 8—9, s. 372, podobnie SN z dnia 29 IV 1958 r., nr 4 K 279/58, PUG 1059, nr 1, s. 28.

¹² H. Popławski, *Niedopełnienie obowiązku jako podstawa odpowiedzialności Pracownika z art. 286 k.k.*, PUG 1961, nr 2, s. 46, i *O odpowiedzialności karnej zwierzchnika za niewypełnienie obowiązków*, PUG 1962, nr 7, s. 221.

mułowanie artykułu 286 k.k. odpowiadać może w zupełności potrzebom administracji państwowej w dotychczasowym ujęciu, nie odpowiada natomiast potrzebom gospodarki państwowej. Popławski analizuje orzecznictwo Sądu Najwyższego i dochodzi do wniosku, że początkowo istniała w nim tendencja rozszerzająco interpretująca ten artykuł. Natomiast obecnie daje się zauważyć, że szereg stanów faktycznych zostaje uznanych za wykroczenia dyscyplinarne nie kwalifikujące się do wdrożenia postępowania karnego. W ten sposób zostaje rozszerzona sfera odpowiedzialności służbowej, do której odnoszą się wszystkie przekroczenia dokonane wewnątrz przedsiębiorstwa.

Jak stwierdza E. Iserzon¹³, prawo karno-administracyjne stanowi integralną część prawa karnego. Wobec tego dyrektor przedsiębiorstwa państwowego ponosi również odpowiedzialność karną i w tym zakresie. Jednakże przepisy prawa karno-administracyjnego posiadają podwójny charakter. Część z nich stanowi przepisy prawa karnego, określające przestępstwa różniące się od przestępstw ściganych na drodze postępowania sądowego jedynie wysokością zagrożenia karnego, inne zaś mają przede wszystkim charakter porządkowy, stanowiący środek przymusu, mając na celu zmuszenie do przestrzegania i realizacji przepisów materialnego prawa administracyjnego. Tego rodzaju przepisy mają za zadanie spełnienie podobnej roli jak kary w celu przymuszenia, znane tak postępowaniu sądowemu cywilnemu, jak i karnemu. Administracja państwowa z istoty swej powołana jest do czuwania nad porządkiem. Wobec tego przepisy karno-administracyjne w zakresie wykroczeń o charakterze porządkowym muszą znajdować inne zastosowanie wobec obywateli, a inne w stosunku do przedstawicieli tejże administracji. Dyrektor przedsiębiorstwa nie jest organem administracji, nie jest urzędnikiem sensu stricto, ale wykonuje funkcje w zakresie państwowego zarządu gospodarczego. Zgodnie z zasadą wyodrębnienia przedsiębiorstw państwowych i nadania im osobowości prawnej oraz rozrachunku gospodarczego, przedsiębiorstwa te zostały poddane przepisom materialnego prawa administracyjnego na równi z obywatelami. Nieliczne wyjątki od tej zasady są wyraźnie w prawie stwierdzone. Wobec tego należy zaznaczyć, że dyrektor przedsiębiorstwa państwowego ponosi również odpowiedzialność w zakresie prawa karno-administracyjnego w całej rozciągłości. Odpowiedzialność tę ponosi zarówno przed kolegiami karno-administracyjnymi rad narodowych, jak i przed władzami nie podporządko-

¹³ E. Iserzon, *Reforma orzecznictwa karno-administracyjnego*, PiP 1959, nr 8—9, s. 254.

wanymi radom, a mianowicie urzędami górniczymi, morskimi, miar czy technicznymi inspektorami pracy¹⁴.

ODPOWIEDZIALNOŚĆ CYWILNA

Odpowiedzialność cywilna wobec przedsiębiorstwa w związku z pełnieniem stanowiska dyrektora tegoż przedsiębiorstwa oparta jest na przepisie art. 134 i 239 k.z.¹⁵. Dla zastosowania odpowiedzialności z art. 134 k. z., *ex delicto*, konieczne jest udowodnienie dyrektorowi popełnienie konkretnego czynu niedozwolonego¹⁶. Należy przy tym zwrócić uwagę, że odpowiedzialność z art. 134 k.z. ma zastosowanie nie tylko w przypadku rozmyślnego zachowania się w sposób powodujący powstanie szkody, ale i w przypadku niedbalstwa¹⁷, jak również, że przy dochodzeniu szkody wynikającej z czynu niedozwolonego w rozumieniu tego artykułu nie może mieć zastosowania zmniejszenie odszkodowania na podstawie art. 158 § 2 k.z.¹⁸. W pozostałych przypadkach odpowiedzialność ta oparta jest na art. 239 k.z., na odpowiedzialności *ex contractu*, wynikającej z niewykonania lub nienależytego wykonania obowiązków dyrektora. Skazanie z art. 286 § 1 lub § 3 k.k. nie przesądza samo przez się o popełnieniu czynu niedozwolonego, uzasadniającego odpowiedzialność cywilną z art. 134 k.z.¹⁹, lecz jedynie sąd rozpatrując sprawę cywilną pozostaje związany ustaleniami procesu karnego²⁰. Natomiast skazanie z art. 286 § 2 k.k. nie wyłącza możliwości zastosowania art. 158 § 2 k.z. przy dochodzeniu odszkodowania na podstawie art. 134 k.z. w zakresie, w jakim osoba skazana nie odniosła sama korzyści z popełnionego przestępstwa, jeśli nastąpiło przyczynienie się poszkodowanego do powstania szkody²¹. Do odpowiedzialności cywilnej dyrektora przedsiębiorstwa w związku z wykonywaną przez niego funkcją znajdują zastosowanie odpowiednie zasady wypracowane w związku ze sprawami o manko. Wynika to zarówno z tych samych podstaw prawnych, na któ-

¹⁴ R. Rajkowski, *Odpowiedzialność karno-administracyjna za naruszenie przepisów bhp*, PZS 1956, nr 10, s. 19; M. Andrełowicz, *Oddziaływanie przepisów o odpowiedzialności za wykroczenia na sprawne funkcjonowanie przedsiębiorstwa*, PUG 1956, nr 12, s. 461.

¹⁵ J. Marowski, *Podstawy odpowiedzialności cywilnej pracownika wobec zakładu pracy*, PUG 1959, nr 8, s. 262.

¹⁶ W. Warkańo, *Trzy znaczenia terminu „czyn niedozwolony”*, PUG 1959, nr 5, s. 175.

¹⁷ SN z dnia 12 II 1952 r., nr C 1582/51, Zbiór Orzeczeń SN nr 3, poz. 90 z 1952 r. jak również SN z dnia 15 XII 1954 r., nr 1 C 2122/53, PUG 1956, nr 7, s. 276.

¹⁸ SN z dnia 25 III 1959 r., nr 1 CR 301/58, PUG 1959, nr 9, s. 319.

¹⁹ SN z dnia 26 X 1956 r., nr 1 CO 31/56, PZS 1958, nr 4, s. 57.

²⁰ SN z dnia 12 I 1955 r., nr CR 1123/53, PZS 1957, nr 11, s. 61.

²¹ SN z dnia 17 V 1955 r., nr 2 CR 117/54, OSN 1956, nr 4, s. 97.

rych opiera się odpowiedzialność pracowników sprawujących bezpośrednio pieczę nad powierzonym im mieniem z obowiązkiem wyliczenia się, jak i z faktu, że obowiązek wynagrodzenia szkody obciąża również dyrektora, ponieważ powierzono jego pieczy mienie społeczne, jakie stanowi przedsiębiorstwo jako całość. Podstawa faktyczna różni się więc bezpośrednim lub pośrednim powierzeniem mienia. W szczególności w tym zakresie znajdują zastosowanie zasady odnoszące się do ciężaru dowodu, stosowania domniemania odpowiedzialności opartego na art. 239 k.z. czy ekskulpacji wynikającej z art. 158 § 2 k.z.

W większości przypadków odpowiedzialność cywilna dyrektora wiąże się z odpowiedzialnością innych pracowników współpracujących z dyrektorem; przedstawiają oni dyrektorowi sprawę do decyzji albo opinii na podstawie których dyrektor podejmuje decyzje. Czy wówczas odpowiedzialność dyrektora będzie solidarna z tymi pracownikami przedsiębiorstwa? Przy oparciu odpowiedzialności na art. 239 k.z. z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania obowiązków odpowiedź wypadnie negatywnie. „Brak jest podstaw do przyjęcia ich odpowiedzialności solidarnej, ponoszą ją więc w takim stosunku, w jakim każdy z nich przyczynił się [. . .] do szkody”²². W przypadku jednak udowodnienia dyrektorowi czynu niedozwolonego z art. 134 k.z., zgodnie z art. 137 k.z. odpowiedzialność ta może być również solidarna.

Z wykonywaniem funkcji dyrektora łączy się nie tylko odpowiedzialność cywilna w stosunku do przedsiębiorstwa, w którym pełni tę funkcję, ale i wobec osób trzecich. Odpowiedzialność tę ponosi dyrektor będący bezpośrednim sprawcą czynu lub zaniedbania, wobec osób poszkodowanych na zasadzie art. 146 k.z. Odpowiedzialność dyrektora jest wówczas solidarna z przedsiębiorstwem, które w przypadku uregulowania należności posiada do niego roszczenie zwrotne, jeżeli udowodni, że szkoda powstała z jego winy. Szczególnym przypadkiem tego rodzaju jest odpowiedzialność dyrektora wobec osób trzecich z art. 26 dekretu z dnia 25 VI 1954 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz. U. nr 23, poz. 97 z 1958 r.), a mianowicie osoba poszkodowana może od niego dochodzić wynagrodzenia szkody, należnego jej w myśl przepisów prawa cywilnego, jeśli przewyższa ono świadczenia przysługujące na podstawie tego dekretu z tytułu ubezpieczenia. Dotyczy to przypadków, kiedy choroba, niezdolność do pracy

²² SN z dnia 22 II 1955 r., nr 1 CR 1126/55, PZS 1956, nr 10, s. 63, w sprawie odpowiedzialności dyrektora i kierownika kadr za szkody wynikłe na skutek bezpodstawnego zwolnienia pracownika z pracy, analogicznie w sprawie o manko SN z 25 V 1953 r., nr C 490/53, PZS (1955, nr 1, s. 49, i PUG 1954, nr 11, s. 428.

lub śmierć pracownika zostały spowodowane naruszeniem przez dyrektora, jako sprawcę, obowiązków wynikających z przepisów dotyczących ochrony życia i zdrowia pracowników.

ZAKRES ODPOWIEDZIALNOŚCI

Przedstawiając formy odpowiedzialności dyrektora przedsiębiorstwa państwowego, należy rozważyć zakres odpowiedzialności i czynniki na nią wpływające. Zakres tej odpowiedzialności jest określony szeregiem szczególnych przepisów, zwłaszcza na odcinku prawa karnego. Jednakże charakter odpowiedzialności służbowej, jak również postanowienia art. 286 k.k. oraz art. 134 i 239 k.z., a więc podstawowe i zasadnicze przepisy dla określenia zakresu odpowiedzialności dyrektora przedsiębiorstwa za niewłaściwe wywiązywanie się z nałożonych obowiązków posiadają jedynie ogólne sformułowanie. Ocena zakresu odpowiedzialności, zarówno dla potrzeb określenia jej z punktu służbowego, karnego, jak i cywilnego, pozostawiona jest w poszczególnym przypadku władzy powołanej do wydania orzeczenia. Wobec różnorodności życia nie jest możliwe sztywne określenie przepisami prawa wszelkich przypadków wpływających na zakres odpowiedzialności. Można natomiast rozważyć i określić bliżej, z jakiego punktu widzenia oraz jakimi zasadami należy się kierować przy określaniu tego zakresu. Zakres odpowiedzialności dyrektora za jego działalność w ramach powyższych przepisów będzie się kształtować zwłaszcza w zależności od następujących czynników: aktywności, celowości, ryzyka, legalności, gospodarności, podporządkowania władzom nadrzędnym. Każdy z tych czynników wpływa na zakres odpowiedzialności dyrektora i stawia przed nim pewne wymagania.

1. Od dyrektora przedsiębiorstwa wymagana jest w pierwszym rzędzie aktywność. W miarę możliwości obowiązany jest do bezpośredniego nadzoru nad wszystkimi odcinkami pracy przedsiębiorstwa. Ograniczyć wypełnienia tego obowiązku nie może jedynie do wydania jednorazowego polecenia, choćby na piśmie, bez przeprowadzenia kontroli jego realizacji²³. Bierność dyrektora, polegająca czy to na braku przeciwstawienia się szkodliwej dla przedsiębiorstwa działalności innych osób, czy też na braku działania mającego na celu polepszenia wyników pracy przedsiębiorstwa, stanowi uchybienie z jego strony w stosunku do obowiązków, jakich się podjął²⁴.

²³ Przez analogię do przewodniczącego zarządu spółdzielni — SN z dnia 17 II 1958 r., nr 3 CR 376/57, PUSiZS 1959, nr 6, s. 53.

²⁴ SN z dnia 10 I 1952 r., Zbiór Orzeczeń 1952, poz. 32.

2. Aktywna jednak postawa dyrektora może prowadzić tylko do celowego działania. Celowość działania musi być przemyślana i uzasadniona w danych okolicznościach. Działanie z punktu widzenia obiektywnego musi być celowe. Złożenie nieuzasadnionego doniesienia karnego przez dyrektora nie może zatem być uznane za czyn niedozwolony w rozumieniu art. 134 k.z., jeżeli z okoliczności sprawy wynika, że dyrektor przedsiębiorstwa mógł być przekonany o swej słuszności, chyba że świadomie albo na skutek niedbalstwa złożył doniesienie niezgodne z prawdą²⁵. Wydanie przez dyrektora niecelowego zarządzenia, jeżeli nie zmierza ono świadomie do szkodenia, nie może być podstawą do zwolnienia go ze stanowiska ze skutkiem natychmiastowym²⁶. Celowość działania oczywiście nie może być ograniczana jedynie do pożytku, jaki ma przynieść przedsiębiorstwu, ale musi być rozpatrywana z punktu widzenia szerszego, ogólnospołecznego.

3. Z zagadnieniem celowości postępowania łączy się nierozzerwalnie sprawa ponoszenia ryzyka. Fakt istnienia ryzyka związanego z działalnością gospodarczą jest bezsporny²⁷. Ocena ryzyka jest trudna, jak również trudny do przewidzenia jest jego rozmiar. Na dyrektorze przedsiębiorstwa spoczywa więc przede wszystkim obowiązek liczenia się z ryzykiem i w miarę możliwości jego zmniejszanie. W szczególności dyrektor musi się liczyć z nim przy podejmowaniu decyzji, które ze względu na swą wagę oraz rozmiar szkód, jakie z nich mogą wyniknąć, wymagają wnikliwego i wszechstronnego zbadania wszelkich okoliczności mających wpływ na zwiększenie ryzyka. Rozmiar szkód mogących powstać w wyniku ryzyka przedsięwzięć gospodarczych przekracza z reguły możliwości odszkodowawcze dyrektora. Wobec tego w powyższym zakresie muszą ulec zaostreniu sankcje służbowe i karne. Jednakże fakt ryzyka nie może ograniczać aktywności dyrektora. „Dyrektor zakładu, zarządzając nową masową produkcją, winien uprzednio upewnić się, np. na podstawie badań laboratoryjnych, czy istnieją techniczne przesłanki dla jego decyzji produkcyjnej. Niedopełnienie tego obowiązku i narażenie

²⁵ SN z dnia 9 V 1952 r., nr C 365/52, PiP 1952, nr 11, s. 730; PUG 1952, nr 12, s. 468; PZS 1953, nr 2, s. 24, oraz SN z 29 VIII 1952, nr C 1538/51, PiP 1953, nr 3, s. 453, i PUG 1953, nr 4, s. 147.

²⁶ SN z dnia 3 XI 1956 r., nr 4 CR 575/55, PZS 1957, nr 4, s. 53.

²⁷ Fakt istnienia ryzyka związanego z prowadzeniem działalności gospodarczej stwierdzają liczne orzeczenia SN, np. z dnia 26 VIII 1953 r., nr 2 C 1158/52, PZS 1955, nr 1, s. 50, lub z dnia 4 IX 1957 r., nr 3 CR 773/56, PZS 1958, nr 5, s. 57; por. też A. Radziwinowicz, *Odpowiedzialność za szkodę na zasadzie ryzyka*, PUG 1954, nr 6, s. 214, a w szczególności pkt IV. 4. uchwały X Plenum KC PZPR w sprawie rozwoju i przyspieszenia postępu technicznego w przemyśle maszynowym, „Trybuna Ludu” z dnia 24 IV 1962, nr 112, s. 5.

przedsiębiorstwa na straty wypełnia znamiona występku z art. 286 § 1 k.k." ²⁸.

4. Działalność dyrektora musi się obracać w ramach zakreślonych przepisami prawnymi i nie może ich naruszać. Znajduje to szczególnie zastosowanie w zakresie dostaw, robót i usług wykonywanych na rzecz przedsiębiorstwa oraz w zakresie gospodarki funduszem płac. „Nie można czynić prezentów kosztem funduszków społecznych wbrew istniejącym przepisom i wbrew obowiązkom, jakie w stosunku do pracownika uzasadniają odnośne przepisy" ²⁹. Przekroczenia tego rodzaju powodują odpowiedzialność cywilną dyrektora przedsiębiorstwa z mocy art. 134 k.z., niezależnie od odpowiedzialności służbowej i karnej. Niezgodne z obowiązującym porządkiem rzeczy jest dopuszczenie do sprzedaży osób nie zatrudnionych, oszukańcze podawanie do spisu towarów nie istniejących, wydawanie towarów na kredyt. Czyny tego rodzaju uzasadniają odpowiedzialność z art. 134 k.z. ³⁰, podobnie jak branie dla siebie towarów bez zapłaty za nie ³¹. Niezależnie od odpowiedzialności cywilnej dyrektor ponosi odpowiedzialność karną z art. 286 § 2 w przypadku zabrania z przedsiębiorstwa przedmiotów w celu używania ich u siebie w domu ³², a przedsiębiorstwu służy wówczas prawo wytoczenia powództwa cywilnego o zwrot zabranych rzeczy. „Przerzucenie towarów przeznaczonych do normalnej sprzedaży w handlu uspołecznionym do sektora handlu prywatnego lub zbywanie towarów wybranym osobom stanowi przestępstwo z art. 286 k.k." ³³. Odpowiedzialność karną przewiduje także dekret z dnia 4 III 1953 r. o wzmożeniu walki z produkcją złej jakości (Dz. U. nr 16, poz. 63), niezależnie od tego, że zawinione brakoróbstwo uzasadnia odpowiedzialność cywilną z art. 134 k.z. ³⁴, ponieważ niedopuszczalne jest produkowanie wyrobów niezgodnych z ustalonymi normami i nie odpowiadających przewidzianej jakości.

Na dyrektorze przedsiębiorstwa, niezależnie od wykształcenia, jakie posiada, spoczywa obowiązek zaznajomienia się, a następnie przestrzegania tych przepisów, których znajomość niezbędna jest przy kierowaniu przedsiębiorstwem ³⁵. Na dyrektorze spoczywa również szczególnie obo-

²⁸ SN w Krakowie z dnia 9 V 1959 r., nr 4 K 35/59, PUG 1959, nr 8, s. 287.

²⁹ SN z dnia 6 II 1953 r., nr C 648/52, PiP 1953, nr 8—9, s. 372.

³⁰ SN z dnia 18 V 1959 r., nr 1 CR 600/58, PUG 1959, nr 9, s. 318.

³¹ SN z dnia 3 IV 1959 r., nr 1 CR 292/58, PUG 1959, nr 9, s. 319.

³² SN z dnia 10 X 1958 r., nr 3 K 898/58, PUG 1959, nr 8, 285.

³³ SN z dnia 30 XII 1957 r., nr 4 K 1057/57, PUSiZS 1959, nr 1, s. 60.

³⁴ SN z dnia 15 XII 1954 r., nr 1 C 2122/53, PUG 1956, nr 7, s. 276.

³⁵ SN z dnia 28 X 1953 r., nr 2 C 2103/52, NP 1955, nr 3, s. 110, PUG 1955, nr 3, s. 116, i PZS 1955, nr 3, s. 53.

wiązek dopilnowania, aby księgowość przedsiębiorstwa była prowadzona w należyty sposób, zgodny z obowiązującymi przepisami³⁶.

5. Dyrektor musi się kierować zasadą gospodarności, tj. osiągnięcia z punktu widzenia ogólnospołecznego najlepszych wyników działalności przedsiębiorstwa przy oszczędnym i właściwym użyciu odpowiednich ku temu środków.

Przeciwstawieniem tej zasady jest zarówno nieoszczędność, używanie niewłaściwych środków, jak też np. lekkomyślność czy brak należytej kontroli. Lekkomyślne udzielenie zaliczki w znacznej sumie bez należytego zabezpieczenia uzasadnia odpowiedzialność cywilną dyrektora z art. 134 k.z.³⁷, a np. zlecenie jazdy pijanemu kierowcy — nawet odpowiedzialność karną z art. 286 § 1 k.k.³⁸.

6. Obowiązek dyrektora przedsiębiorstwa państwowego podporządkowania się poleceniom władz nadrzędnych wynika z zasad gospodarki planowej. Jednostka nadrzędna może wydawać w zakresie swojej działalności wiążące polecenia, które dyrektor przedsiębiorstwa obowiązany jest wykonać bez względu na to, czy w danym przypadku przyniesie przedsiębiorstwu akumulację czy też jej zmniejszenie i pogorszenie wyników pracy przedsiębiorstwa, aczkolwiek w przypadku powstania straty jednostka nadrzędna obowiązana jest ją pokryć³⁹. Stanowisko takie jest konsekwencją powiązania zasady gospodarki planowej z zasadą samodzielności i rozrachunku gospodarczego przedsiębiorstwa. Jednocześnie jednak bezpodstawne jest domniemanie, że każde naruszenie dyrektyw jednostki nadrzędnej samo przez się stanowi działanie na szkodę interesu publicznego⁴⁰. W pewnych przypadkach jednostka nadrzędna nie może nawet poleceniem ograniczyć samodzielności przedsiębiorstwa prawnie zagwarantowanej, np. możliwości prowadzenia sporów arbitrażowych pomiędzy przedsiębiorstwami jej podległymi⁴¹. Niemniej jednak nie przeczy to zasadzie podporządkowania dyrektora jednostce nadrzędnej. Podporządkowanie to ma miejsce ze względu ogólnospołeczne i ogólnogospodarcze przy pozostawieniu jednocześnie przedsiębiorstwu, a tym samym i jego dyrektorowi, znacznej swobody działania, co stanowi realizację zasady centralizmu demokratycznego. „Podwładny, który wyko-

³⁶ K. Sztajer, *O podstawowych zasadach prowadzenia księgowości i odpowiedzialności za ich przestrzeganie*, PUG 1954, nr 11, s. 425.

³⁷ SN z dnia 13 III 1952 r., nr Ł C 810/51, NP 1953, nr 5, s. 84.

³⁸ SN z dnia 17 IV 1958 r., nr I K 971/57, PUSiZS 1959, nr 4, s. 68.

³⁹ OKA w Szczecinie z dnia 10 I 1958 r., nr III 1. Sz. 526/57, PiP 1959, nr 8—9, s. 502 i PUG — wkładka 1959, nr 9, s. II.

⁴⁰ SN z dnia 20 X 1954 r., nr 3 K 788/54, PUG 1955, nr 9, s. 87.

⁴¹ OKA w Poznaniu z dnia 5 XI 1954 r., nr III. 2. Pz. 894/54, PUG 1955, nr 7, s. 268.

nuje polecenie swego przełożonego albo działa za jego zgodą, odpowiada — niezależnie od odpowiedzialności przełożonego — za następstwa swego działania, jeżeli działanie to nie było pozbawione cech winy, o jakiej mówi art. 134 k.z., tj. jeżeli rozmyślnie lub też z niedbalstwa naruszy bezprawnie dobro innej osoby przez prawo chronione"⁴². W przypadku powstania szkody na skutek wykonania polecenia władzy nadrzędnej dyrektor przedsiębiorstwa może żądać stosownego zmniejszenia odszkodowania na podstawie art. 158 § 2 k.z., jeżeli odpowiedzialność cywilna wynika z art. 239 k.z.

Polecenia władz nadrzędnych są wiążące tylko wtedy, jeżeli zostały podane do wiadomości osobom podległym⁴³.

*

Powyżej omówione zasady odpowiedzialności nie są ani wyczerpujące, ani nie określają w pełni jej zakresu. Jednakże ułatwiają, jak się wydaje, jej sprecyzowanie przez podanie kierunku, w jakim ma nastąpić ocena. Sama zaś ocena jest zależna od okoliczności, które są w każdym przypadku odmienne.

⁴² SN z dnia 2 IX 1948 r., nr Po C 183/48, Przegląd Notarialny 1943, nr 11—12, s. 535.

⁴³ SN z dnia 21 H 1958 r., nr 4 CR 911/57, PUG 1959, nr 7, s. 246.